

Co-funded by the
Tempus Programme
of the European Union

Економічне право та альтернативне вирішення спорів

543990-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR
«Навчання альтернативному врегулюванню спорів
як способу забезпечення прав людини»

Сергій ВОЛКОТРУБ, Сергій КРУШИНСЬКИЙ,
Василь ЛУЦИК, Василь НОР, Дмитро СЛІНЬКО,
Василь ТРУБНИКОВ, Христина ХАНАС

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Навчальний посібник

Під редакцією У. Гельманна, В. В. Луцика

Хмельницький
Хмельницький університет управління та права
2015

УДК 343.1(477)
ББК 67.411(4Укр)

А 58

Серія заснована в 2015 році

*Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 13 від 8 липня 2015 року)*

Редактори:

Уве Гелльманн, керівник проекту, доктор права, професор (Університет Потсдама, Федеративна Республіка Німеччина);
В. В. Луцик, кандидат юридичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна).

Рецензенти:

В. О. Попелюшко, доктор юридичних наук, професор;
Л. М. Лобойко, доктор юридичних наук, професор.

Менеджер з якості проекту —
кандидат юридичних наук, доцент *В. І. Самарин*

А 58 **Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні** / Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В. та ін. ; під ред. У. Гелльманна, В. В. Луцика. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. — 204 с.

ISBN 978-617-7169-29-0 (серія)

ISBN 978-617-7169-35-1

У навчальному посібнику розглядається сучасний стан альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів, їх співвідношення з відновним правосуддям. У посібнику охарактеризовано поняття і генезу альтернативного вирішення кримінально-правових конфліктів в Україні, досліджено процесуальні передумови застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів. Значна увага присвячена аналізу типових моделей альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів у зарубіжних державах. В окремих розділах посібника досліджено конкретні альтернативні способи вирішення кримінально-правових конфліктів.

Посібник буде корисним для студентів, аспірантів, викладачів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів, а також для працівників правоохоронних органів та суду.

УДК 349.2(477)
ББК 67.405

ISBN 978-617-7169-29-0 (серія)

ISBN 978-617-7169-35-1

© Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В. та ін., 2015
© Гелльманн У., Луцик В. В., 2015
© Хмельницький університет управління та права, 2015

**543990-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR
Economic Law and Alternative Dispute Resolution**

**Training on Alternative Dispute Resolution
as an Approach for Ensuring of Human Rights (TRADIR)**

Sergii Volkotrub, Sergii Krushynskyi,
Vasyl Lutsyk, Vasyl Nor, Dmytro Slinko,
Vasyl Trubnikov, Khrystyna Khanas

**ALTERNATIVE DISPUTE
RESOLUTION IN CRIMINAL
PROCEEDING**

Edited by
Uwe Hellmann and
Vasyl Lutsyk

**Khmelnyskyi
2015**

UDC 343.1(477)
LBC 67.411(4Ukr)
A 58

The series established in 2015

*Recommended for printing by the Academic Council of
Khmelnyskyi University of Management and Law
(Protocol № 13 as of 8 June 2015)*

E d i t o r s :

Uve Hellmann, the project manager, Doctor of Law, Professor (University of Potsdam, the Federal Republic of Germany);
V. V. Lutsyk, Cand. Sc. Law, associate professor (Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine).

P u b l i s h e r ' s R e a d e r s :

V. O. Popeliushko, Doctor of Law, Professor;
L. M. Loboiko, Doctor of Law, Professor.

Project quality assurance manager —
Cand. Sc. Law, associate professor *V. I. Samaryn*

A 58 Alternative Dispute Resolution in Criminal Proceeding / Volkotrub S. H., Krushynskyi S. A., Lutsyk V. V. et al. ; edit. U. Hellmann, V. V. Lutsyk. — Khmelnytskyi : Khmelnytskyi University of Management and Law, 2015. — 204 p.

ISBN 978-617-7169-29-0 (series)

ISBN 978-617-7169-35-1

This study guide considers the current state of alternative methods of criminal dispute resolution, their reference to the restorative justice. The study guide characterizes the concept and the genesis of criminal disputes alternative resolution in Ukraine, researches procedural preconditions for applying alternative methods of criminal disputes resolution. Great attention is paid to the analysis of the typical models of alternative methods for criminal disputes resolution in foreign countries.. Separate paragraphs of the study guide examine concrete alternative methods of criminal disputes resolution.

This study guide is of benefit to the students, postgraduates, lecturers and Law higher educational establishments and departments and to the workers of law-enforcement agencies and court as well.

UDC 343.1(477)
LBC 67.411(4Ukr)

ISBN 978-617-7169-29-0 (series)
ISBN 978-617-7169-35-1

© Volkotrub S. H., Krushynskyi S. A.,
Lutsyk V. V. et al., 2015
© Hellmann U., Lutsyk V. V., 2015
© Khmelnytskyi University
of Management and Law, 2015

Про проект
543990-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR
**«Навчання альтернативному врегулюванню спорів
як способу забезпечення прав людини»**

TEMPUS (Транс-європейська програма мобільності для навчання в університетах) підтримувала модернізацію вищої освіти і створювала простір для співпраці в країнах, які межують з ЄС протягом більше 25 років. Програма TEMPUS, заснована в 1990 році, в 2014 р переросла в програму ERASMUS+.

TEMPUS фінансує два типи проектів:

- 1) спільні проекти, засновані на багатосторонньому партнерстві між вищими навчальними закладами ЄС та держав-партнерів;
- 2) структурні заходи, спрямовані на розвиток і реформування вищих навчальних закладів та систем вищої освіти в державах-партнерах, з метою підвищення її якості та адекватності, а також наближення її до європейських досягнень у розвитку освіти.

Партнерство реалізується консорціумами організацій, що складаються з вищих навчальних закладів, комерційних компаній, міністерств, громадських організацій та інших організацій, що працюють у галузі вищої освіти як у ЄС, так і в державах-партнерах.

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Цей проект був профінансований Комісією Європейського Союзу. Ця книга відображає погляди виключно авторів. Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Координатори проекту

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	8
ПЕРЕДМОВА	9
Глава 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ	11
1.1. Поняття та завдання відновного правосуддя. Місце альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів у системі відновного правосуддя	12
1.2. Поняття і генеза альтернативного вирішення кримінально-правових конфліктів	29
1.3. Процесуальні передумови застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів	45
Глава 2. ТИПОВІ МОДЕЛІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ У ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ	54
2.1. Міжнародно-правові та регіональні норми про альтернативне вирішення спорів у кримінальному процесі	55
2.2. Національне регулювання альтернативного вирішення кримінально-правових конфліктів (на прикладі зарубіжних держав)	65

Глава 3. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА КРИМІНАЛЬНОМУ ПОКАРАННЮ	83
3.1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям	84
3.2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим	92
3.3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки	99
3.4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки	105
3.5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності	114
3.6. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки	119
3.7. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності	124
 Глава 4. УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	 134
4.1. Угода про примирення: поняття та процесуальні підстави ініціювання та укладення	135
4.2. Угода про визнання винуватості: поняття та процесуальні підстави ініціювання та укладення	148
4.3. Судовий розгляд обвинувального акту з угодами та оскарження вироку постановленого за результатами їх розгляду	154
 Глава 5. ВІДМОВА ВІД ОБВИНУВАННЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ	 168
5.1. Відмова державного обвинувача від обвинувачення	169
5.2. Відмова приватного обвинувача від обвинувачення	184
 РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА	 196

РЕКОМЕНДОВАНИ ДЖЕРЕЈА

1. Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters : ECOSOC Resolution 2002/12 [Electronic Resource] the United Nations. — Access mode : <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution%202002-12.pdf>.
2. Draft Salvador Declaration on Comprehensive Strategies for Global Challenges: Crime Prevention and Criminal Justice Systems and Their Development in a Changing World, 18 April 2010 / Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Salvador, Brazil, 12–19 April 2010 [Electronic Resource] the United Nations. — Access mode : <http://daccess-ods.un.org/TMP/3545084.59568024.html>.
3. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (“The Beijing Rules”) : The General Assembly, A/RES/40/33, 29 November 1985, 96th plenary meeting [Electronic Resource] the United Nations. — Access mode : <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r033.htm>.
4. Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century (E/2000/30 and E/2000/SR.43) [Electronic Resource] the United Nations. — Access mode : <http://www.un.org/documents/ecosoc/dec/2000/edec2000-inf2-add2.pdf>.
5. Recommendation R (86) 12 of the Committee of Ministers to Member States concerning measures to prevent and reduce the excessive workload in the courts (adopted by the Committee of Ministers on 16 September 1986 at the 399th meeting of the Ministers’ Deputies) [Electronic Resource] Council of Europe. Documents database. — Access mode : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=606796&SecMode=1&DocId=690980&Usage=2>.
6. Recommendation R (99) 19 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Mediation in Penal Matters Council of Europe [Electronic Resource] Council of Europe — Documents database. — Access mode : <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=420059>.
7. A Restorative Justice Reader: Texts, Sources and Context [Text] / Johnstone, G. (ed). — Cullompton, Devon : Willan, 2003. — xiv +510 pp.
8. Handbook on Restorative justice programmes [Text] / United Nations Office on Drugs and Crime. — N.Y., 2006. — 105 p.

9. *McCold, P.* Restorative Policing Experiment. The Bethlehem Pennsylvania Police Family Group Conferencing Project [Text] / Paul McCold, Benjamin Wachtel. Community Service Foundation. — Pipersville, PA, May 1998. — 140 p.
10. *Miers, D.* An International Review of Restorative Justice [Text] / David Miers. — London, 2001. — 105 p., VI. — Crime Reduction Research Series, Paper 10.
11. *Miers, D.* Mapping Restorative Justice. Development in 25 European Countries [Text] / D. Miers, J. Willemsens. — Leuven : The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restoratives Justice, 2004. — P. 67–68.
12. *Rebuilding Community Connections — Mediation and Restorative Justice in Europe* [Text] / I. Aertsen, R. Mackay, C. Pelican, J. Willemsens, M. Wright. — Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2004. — 187 p.
13. *Roach, K.* Changing Punishment at the Turn of the Century: Restorative Justice on the Rise [Text] / Kent Roach // Canadian Journal of Criminology. — 2000. — Vol. 42. — Issue 3. — P. 249–280.
14. *Umbreit, M.* National Survey of Victim-Offender Mediation Programs in the United States [Text] / Mark S. Umbreit, Claudia Fercello, Jenni Umbreit / Center for Restorative Justice & Peacemaking. School of Social Work University of Minnesota. — St. Paul, Minnesota, April 2000. — 25 p., V.
15. *Van Ness, D.* Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice [Text] / D. Van Ness, K. Heetderks. — Routledge; 5 edition, 2014. — 256 p.
16. *Баулін, Ю. В.* Звільнення від кримінальної відповідальності [Текст] : монограф. / Ю. В. Баулін. — К. : Атіка, 2004. — 296 с.
17. *Бедрій, М. М.* Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст.: історико-правове дослідження [Текст] : монограф. / М. М. Бедрій. — Львів : Галицький друкар, 2014. — 264 с.
18. *Власова, Г. П.* Застосування медіації у кримінальному судочинстві України як вид спрощеного провадження [Текст] / Г. П. Власова // Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика : монограф. — Ірпінь : Вид-во НУ ДПС України, 2014. — С. 144–188.
19. *Головко, Л. В.* Альтернативи уголовному преследованию в современном праве [Текст] / Л. В. Головко. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 544 с.

20. *Давиденко, С. В.* Особливості процесуального положення потерпілого при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді [Текст] / С. В. Давиденко // Право і суспільство. — 2014. — № 6–1. — С. 176–182.
21. *Дьомін, Ю.* Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування [Текст] / Ю. Дьомін // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2013. — № 4. — С. 11–19.
22. *Житний, О. О.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям [Текст] : монограф. / О. О. Житний. — Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. — 152 с.
23. *Землянська, В. В.* Відновне правосуддя в кримінальному процесі України [Текст] : посіб. / В. В. Землянська. — К. : Вид. Захаренко В. О., 2008. — 200 с.
24. *Зер, Х.* Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание [Текст] / Х. Зер : пер. с англ. ; общ. ред. Л. М. Карнозовой, коммент. Л. М. Карнозовой и С. А. Пашина — М. : Центр «Судебно-правовая реформа», 2002. — 328 с.
25. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. № 223–1679/0/4–12 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.
26. *Канюка, І. М.* Співвідношення принципу процесуальної економії та принципу встановлення об'єктивної істини у справі [Текст] / І. М. Канюка // Наше право. — 2010. — № 3. — С. 91–94.
27. *Каркач, П. М.* Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України [Текст] / П. М. Каркач. — Х. : Право, 2013. — 184 с.
28. *Кисельова, Т.* Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах [Текст] / Т. Кисельова // Право України. — 2011. — № 11–12. — С. 225–236.
29. *Козак, О. С.* Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні [Текст] : монограф. / О. С. Козак ; за ред. О. М. Бандурки. — К. : Освіта України, 2009. — 204 с.
30. *Маляренко, В. Т.* Відновлювальне правосуддя: можливості за провадження в Україні [Текст] / В. Т. Маляренко, І. А. Войтюк // Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку : навч.

посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. — К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2004. — С. 468–510.

31. *Матюшенко, Р.* Закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим [Текст] / Р. Матюшенко // *Право України*. — 2002. — № 4. — С. 94–96.
32. *Нор, В. Т.* Правові угоди у кримінальному провадженні як вид компромісного вирішення кримінального правопорушення за новим КПК України [Текст] / В. Т. Нор // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XX звітної науково-практичної конференції, 6–7 лютого 2014 р.* — Львів : юрид. ф–т ЛНУ імені Івана Франка. — С. 395–400.
33. *Перепелиця, С. І.* Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення [Текст] : монограф. / С. І. Перепелиця. — Х. : Право, 2015. — 180 с.
34. *Повзик, Є. В.* Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження) [Текст] : монограф. / Є. В. Повзик. — Х. : Право, 2014. — 224 с.
35. *Посібник з програм відновного правосуддя* [Текст] / А. Дандуранд, Ф. Валлей, К. Т. Гріфітс / пер. з англ. С. Філь. — К. : Verso–04, 2008. — 96 с.
36. *Прилуцький, В. П.* Угода про визнання винуватості в кримінальному провадженні: новела процесуального законодавства [Текст] / В. П. Прилуцький // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. — 2013. — № 4. — С. 128–135.
37. *Рощина, І. О.* Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки [Текст] / І. О. Рощина, П. А. Мельник // *Юридичний вісник*. — 2012. — № 2. — С. 117–121.
38. *Савицький, Д. О.* Доказування у справах про злочини приватного обвинувачення [Текст] : монограф. / Д. О. Савицький, О. М. Костовська. — Львів : Галицька видавнича спілка, 2012. — 199 с.
39. *Сопронюк, І.* Правове регулювання тривалості кримінального процесу у часі як основи принципу процесуальної економії [Текст] / І. Сопронюк // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. — Вип. 50. — Львів, 2010. — С. 369–377.
40. *Трофіменко, В.* Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України [Текст] / В. Трофіменко // *Вісник Академії правових наук*. — 2012. — № 3 (70). — С. 242–250.

41. Турман, Н. О. Науково-правове обґрунтування видів відмови прокурора від обвинувачення та проблеми застосування / Н. О. Турман // Форум права. — 2012. — № 4. — С. 921 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_153.pdf.
42. Усатий, Г. О. Кримінально-правовий компроміс [Текст] : монограф. / Г. О. Усатий. — К. : Атіка, 2001. — 128 с.
43. Хавронюк, М. І. Диференціація кримінальної відповідальності: чи кримінальна безвідповідальність? [Текст] / М. І. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. — 2009. — № 8. — С. 3–7.
44. Хрестоматия альтернативного разрешения споров [Текст] : учебно-методические материалы и практические рекомендации / сост. Г. В. Севастьянов. — СПб. : Редакция журнала «Третейский суд», 2009. — 528 с.
45. Ясиновський, І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку [Текст] / І. Г. Ясиновський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. — 2014. — № 10–2. — Том 1. — С. 31–33.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Волкотруб Сергій Григорович (Volkotrub Sergii) — доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук, доцент (глава 1, параграф 1.3).

Сфера наукових інтересів: кримінальний процес, теорія доказування, процесуальний статус захисника у кримінальному провадженні.

Навчальна діяльність — кримінальний процес, доказування у кримінальному провадженні.

Крушинський Сергій Антонович (Krushynskiy Sergii) — доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук (глава 5, параграф 5.2).

Сфера наукових інтересів — кримінальний процес, теорія доказування у кримінальному процесі.

Навчальна діяльність — кримінальний процес.

Луцик Василь Васильович (Lutsyk Vasyl) — доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук (глава 1, параграф 1.2; глава 2, параграф 2.1; глава 5, параграф 5.1).

Сфера наукових інтересів — проблеми кримінального процесу, прокурорський нагляд за досудовим розслідуванням та оперативно-розшуковою діяльністю, правовий статус прокурора у кримінальному провадженні.

Навчальна діяльність — кримінальний процес, органи кримінальної юстиції країн ЄС, прокуратура.

Нор Василь Тимофійович

(Nor Vasyl) — завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України (глава 4).

Сфера наукових інтересів — кримінальний процес, судоустрій.

Навчальна діяльність — кримінальний процес.

Слінько Дмитро Сергійович

(Slinko Dmytro) — доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент (глава 3 спільно з В. М. Трубніковим).

Сфера наукових інтересів — проблеми кримінального і кримінально-процесуального права.

Навчальна діяльність — кримінальне право, судова бухгалтерія та правова статистика.

Трубников Василь Михайлович

(Trubnikov Vasyl) — завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор (глава 3 спільно з Д. С. Сліньком).

Сфера наукових інтересів — проблеми кримінального і кримінально-виконавчого права, кримінологія.

Навчальна діяльність — актуальні питання кримінального права, кримінально-виконавче право.

Ханас Христина Романівна

(Khanas Khrystyna) — асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук (глава 1, параграф 1.1; глава 2, параграф 2.2).

Сфера наукових інтересів — проблеми кримінального процесу.

Навчальна діяльність — кримінальний процес.

Навчальне видання

Серія «Навчання альтернативному врегулюванню спорів
як способу забезпечення прав людини»

**АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ
ВИРІШЕННЯ СПОРІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск — *Ю. В. Білоусов*

Редактор — *Подольнчук О. В.*

Комп'ютерне складання — *Якимішин О. Я.*

Комп'ютерне верстання — *Стрихар А. М.*

Дизайн обкладинки — *Стрихар А. М.*

Підписано до друку 01.08.2015. Формат 60x80/16.
Гарн. Times New Roman. Обл.-вид. арк. 11,8. Зам. № 113
Друк офсетний. Папір офсетний № 1. Тираж 300 прим.

Хмельницький університет управління та права
вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, 29013
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.